

АКАДЕМІЧНА СВОБОДА ЯК КУЛЬТУРНЕ ПРАВО ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА: ПОНЯТТЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЗАКРІПЛЕННЯ В УКРАЇНІ

Поляруш-Сафроненко С.О.,

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри, державно-правових дисциплін,
ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», м. Київ, Україна,
e-mail: svetlanavasden25@gmail.com*

Культурні права і свободи – це суб'єктивні права людини в культурній сфері, це певні можливості доступу до духовних здобутків свого народу і всього людства, їх засвоєння, використання й участь в подальшому їх розвитку. [1, с. 413].

Науковці зазвичай до культурних прав людини і громадянина відносять: право на освіту (ст.53 Конституції України), право на свободу літературної, художньої, наукової і технічної творчості, право на захист інтелектуальної власності, право на захист авторських прав (ст. 54 Конституції України), право на культурну спадщину і культурні цінності (ст.54 та 66 Конституції України, ЗУ «Про охорону культурної спадщини» від 8 червня 2000 року та ін.), а також право на академічну свободу.

Захист культурних прав людини і громадянина є завданням міжнародної організації – ЮНЕСКО. Основною метою його діяльності у цій сфері є: розповсюдженню культури та освіти серед народів в інтересах забезпечення поваги до справедливості, законності, прав і свобод людини і громадянина.

Культурні права і свободи людини і громадянина закріплені в Конституції України (статті 53, 54); Загальній декларації прав людини 1948 р. (ст.27); Міжнародному Пакті про економічні, соціальні та культурні права 1966 р.; Європейській культурній конвенції, прийнятій Радою Європи 1954 р. та ін.

Права людини визначають міру її свободи і гарантують умови її розвитку. Одним із загальновизнаних культурних прав людини і громадянина є право людини і громадянина на академічну свободу.

Основні засади права людини і громадянина на академічну свободу перебувають на стадії становлення у вітчизняному освітньо-науковому просторі, тому потребують аналізу поняття та основного змісту прав людини і громадянина на академічну свободу як конституційно-правової значущості, а також перспективу закріплення права на академічну свободу в Україні.

Закон України від 1 липня 2014 року «Про вищу освіту» розширив межі використання академічної свободи та вперше закріпив його визначення. У законі зазначається, що академічна свобода – це самостійність і незалежність учасників освітнього процесу під час провадження педагогічної, науково-педагогічної, наукової та/або інноваційної діяльності, що здійснюється на принципах свободи слова і творчості, поширення знань та інформації, проведення наукових досліджень і використання їх результатів та реалізується з урахуванням обмежень, встановлених законом) [2].

Щодо зарубіжного досвіду, то право людини і громадянина на академічну

свободу закріплене в Конституціях багатьох країн світу, а саме: Німеччини (п.3 ст.5), Італії (п.1 ст.33), Іспанії (п.1с ст.20), Греції (п.1 ст.16), Польщі (ст.73), Південно-Африканської Республіки (ст. 16) [3] тощо.

Основні принципи реалізації академічної свободи закріплені у низці міжнародних правових актах, а саме: Лімська декларація «Про академічну свободу і автономію вищих навчальних закладів» (Ліма, 10 вересня 1988 р.), Велика Хартія Європейських Університетів (Magna Charta Universitatum) (Болонья, 18 вересня 1988 р.), Хартія основних прав Європейського Союзу (Ніцца, 7 грудня 2000 р.) та інших документах.

Стаття 13 Хартії основних прав Європейського союзу гарантує свободу художньої творчості та науково-дослідної діяльності, а також має бути дотримана свобода викладання у вищих навчальних закладах [4].

Відповідно до Лімської декларації, під поняттям «академічна свобода», розуміється свобода членів академічної спільноти (осіб, які навчають, вчаться, займаються науково-дослідною роботою і працюють у вищому навчальному закладі), особисто або колективно, у заняттях, розвитку і поширенні знань шляхом науково-дослідної роботи, вивчення, обговорення, документації, виготовлення, створення, навчання, викладання, писання [5].

Академічна свобода в демократичній державі передбачає право викладача викладати так, як він вважає за потрібне. Можна сказати, що академічна свобода - це прояв і продовження права на поширення інформації, свободи думки і слова. Студентам академічна свобода дає можливість вибирати таких викладачів, чий погляд та підходи до досліджуваної дисципліни представляються найбільш прийнятними. Разом з тим, свобода викладання повинна мати свої межі, які мають бути встановлені в законодавстві та зводиться до заборони надавати студентам ідеї, що пропагують насильство, зневагу або ненависть до прав і свобод інших людей та громадян.

Поняття академічної свободи трактується серед науковців по-різному, але спробуємо проаналізувати їх та визначити поняття академічної свободи саме як культурного права людини і громадянина в Україні.

На думку Д. Герцюка, академічна свобода – це свобода, яку надає суспільство членам академічної спільноти для того, щоб уможливити виконання, покладених на них завдань, тобто своєрідний дозвіл університетові виконувати свій обов'язок перед суспільством, також автор акцентує увагу на трьох складових елементах академічної свободи, як свобода викладання, свобода проведення наукових досліджень, свобода навчання [6, с. 17].

Л. М. Волоснікова вважає, що під академічною свободою в тому числі слід розуміти «тріаду, комплекс корпоративних та індивідуальних прав: свободу викладання та наукового дослідження, свободу навчання та інституціональну автономію вузу» [7, с. 38].

Абсолютно погоджуючись з авторами, можна зазначити, що академічна свобода- це право людини і громадянина на свідому свободу викладання та навчання, свободу академічних обмінів та поширення результатів досліджень, свобода академічних і культурних висловлювань.

Пандемія коронавірусу COVID-19 вже продемонструвала, на скільки важливий вільний обмін науковою інформацією і цензура висловлювань вчених. Тому варто закріпити в Конституції України положення про академічну свободу та встановити її межі.

Підсумовуючи слід зробити такі висновки:

1. Академічна свобода відноситься до культурних прав, які належать членам академічної спільноти, це прояв і наслідок права на поширення інформації, свободи слова і творчості.

2. Пропонується закріпити право на академічну свободу у Конституції України. 3. Способи вирішення проблеми щодо законодавчого закріплення права на академічну свободу потрібно врахувати в подальшому дослідженні і вивченні проблеми.

Список використаних джерел:

1. Конституційне право України: підручник / Т.М. Слінько, Л.І. Летнянний, Ф.В.Веніславський та ін.; за заг.ред. Т.М. Слінько.-Харків: Право, 2020. - 592 с.
2. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII. Дата оновлення: 26.07.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення: 23.02.2021).
3. Речицький В. Конституція України (із постатейними коментарями, проект – 2012) [Ел. ресурс.] // Права людини в Україні: Інформаційний портал Харківської правозахисної групи. - Режим доступу : <http://khp.org.ua/index.php?id=1340884962> (дата звернення 23.02.2021).
4. Хартія основних прав Європейського союзу [Ел. ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_524#Text (дата звернення: 24.02.2021).
5. Про академічну свободу і автономію вищих навчальних закладів: Лімській декларації (м. Ліма, 10.09.1988 р.). URL: http://auu.kma.mk.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=112&lang=uk
6. Герцюк Д. Академічні свободи у системі цінностей вищої освіти: еволюція і сучасний стан / Д. Герцюк // Вісник Львівського університету. Серія пед. – 2009. – Вип. 25. – Ч. 4. – С. 16-24.
7. Волосникова Л.М. Генезис академической свободы в США – правовая традиция или конституционное право / Л.М.Волосникова // Конституционное и муниципальное право. – 2006. – № 7. – С. 38– 43.